

ไทย-ญี่ปุ่นในสมัยสงครามโลกครั้งที่สอง จากสายตาของแม่ทัพญี่ปุ่น ประจำประเทศไทย

นครินทร์ เมฆไตรรัตน์*

บทความนี้เขียนขึ้นด้วยจุดมุ่งหมายสองประการคือ หนึ่ง เพื่อประกอบการอภิปรายเนื่องในวันสันติภาพ 16 สิงหาคม ซึ่งในวันเดียวกันนี้เมื่อ 44¹ ปีที่แล้วคือวันยุติสงครามโลกครั้งที่สองโดยเฉพาะอย่างยิ่งในเขตประเทศไทย และสอง เพื่อเป็นบทความประกอบในส่วนท้ายของหนังสือแปลเรื่อง “ผู้บัญชาการชาวพุทธ : บันทึกความทรงจำของอาเคโตะ นากามูระ”² ซึ่งแปลโดยเอจิ มูราชิมากับผู้เขียน

ผู้เขียนขอกล่าวไว้ในที่นี้ว่า งานเขียนนี้เป็นความรับผิดชอบของผู้เขียนเองทั้งหมด แต่ที่มาของสติปัญญา ความรู้ และความเข้าใจต่าง ๆ นั้น เป็นการยากที่จะกล่าวว่าเป็นของผู้เขียนแต่เพียงผู้เดียว ผลงานแปลซึ่งใช้เพื่อการอ้างอิงในที่นี้เป็นผลงานชิ้นสำคัญของผู้ร่วมงานแปลคือเอจิ มูราชิมามากกว่าจะเป็นของผู้เขียนเองโดยตรง

* ผู้ช่วยศาสตราจารย์ คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

¹ บทความนี้นำเสนอในเสวนาวิชาการในปี 1989 (2532)

² จัดพิมพ์โดยมูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ปี 2534



(1)

อาเคโตะ นากามูระ เกิดวันที่ 11 เมษายน พ.ศ. 2432 ที่ตำบลอาอิชิ ในเขตเมืองนาโกยา ตอนกลางของประเทศญี่ปุ่น ในสมัยที่เขา กำลังศึกษาในระดับชั้นประถมของโรงเรียนเตรียมทหารในปี พ.ศ. 2438 ได้มีเหตุการณ์แหลมเลี้ยวตุงเกิดขึ้น นากามูระได้บันทึกไว้ว่า ญี่ปุ่นต้องยอมคืนแหลมเลี้ยวตุงให้แก่จีน เพราะว่ามีแรงบีบคั้นจากประเทศมหาอำนาจตะวันตก ทั้ง ๆ ที่ญี่ปุ่นได้แหลมเลี้ยวตุงเพราะมีชัยชนะในการสงครามต่อจีน เขากล่าวอย่างหนักแน่นว่า การคืนแหลมเลี้ยวตุงแก่จีนเป็นเรื่องที่ไม่มีความเป็นธรรมอย่างยิ่ง และเป็นจุดเริ่มต้นของการมีจิตสำนึกและความตั้งใจต่อสู้เพื่อขจัดอิทธิพลของประเทศมหา-

อำนาจตะวันตกให้หมดไปจากเขตเอเชียตะวันออก โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากเขตแมนจูเรียในขณะนั้น

ในสมัยสงครามโลกครั้งที่หนึ่ง อาเคโตะ นากามูระมียศร้อยโท เขามีหน้าที่ควบคุมดูแลเชลยศึกเยอรมันที่ค่ายกักกันเมืองนาโกยา เรื่องนี้เป็นประสบการณ์ที่สำคัญของเขา และเขากล่าวว่าเขามีความเห็นอกเห็นใจลูกน้อง และนายทหารที่ต้องทำหน้าที่ควบคุมเชลยศึกในสมัยสงครามโลกครั้งที่สองเป็นอย่างมาก เหตุสำคัญเหตุหนึ่งซึ่งผลักดันให้เขาเขียนบันทึกความจำขึ้นก็เพราะเขาต้องการชี้ให้เห็นว่าการปฏิบัติในสมัยสงครามนั้นมีความยากลำบากมาก และการปฏิบัติของญี่ปุ่นเท่าที่เป็นมานั้นมีความเป็นธรรมอยู่แล้วในระดับหนึ่ง

ในระหว่างปี พ.ศ. 2468-2471 นากามูระได้เดินทางไปศึกษาเพิ่มเติมในวิชาทางการทหารที่ประเทศเยอรมัน ในบันทึกของเขาไม่ได้ให้รายละเอียดในช่วงเวลานี้ไว้เลย และหลังจากเดินทางกลับประเทศญี่ปุ่นแล้ว เขามีศพนั่นเอง เป็นครูสอนวิชายุทธศาสตร์ทางการทหารที่โรงเรียนเสนาธิการทหาร

ปี พ.ศ. 2479 นากามูระมียศพลตรี เป็นผู้บัญชาการกรมทหารราบที่ 24 ในเขตแมนจูเรียตะวันออกและถัดมาได้ย้ายไปประจำคณะเสนาธิการทหารของกองบัญชาการทหารสูงสุดของกองทัพญี่ปุ่นเขตแมนจูเรียที่กองบัญชาการนั้น ในขณะนั้น มี พล.ท. ฮิเดกิ โตโจ เป็นหัวหน้าคณะเสนาธิการทหาร ฐานะทางการทหารและการเมืองของนากามูระในระยะต่อมาจะมีความสัมพันธ์กับทั้งสองกลุ่ม กล่าวคือสายหนึ่งเป็นผู้นิยมใช้ความรุนแรงและความรวดเร็วในการเผด็จศึกต่าง ๆ กลุ่มนี้มีฮิเดกิ โตโจ และเซอิชิโร อิตากากิ เป็นผู้นำ กับอีกสายหนึ่งเป็นกลุ่มที่เรียกตนเองว่าเป็นกลุ่มปฏิรูปในกองทัพ ต้องการรักษาน้ำที่และบทบาทของผู้นำทางการทหารไว้แต่เฉพาะเรื่องการทหารเป็นสำคัญ กลุ่มนี้มีโยชิจิโร อุเมสุและฮาจิเมะ ชูกิยามา เป็นผู้นำ

ในเดือนเมษายน พ.ศ. 2481 เขาได้รับแต่งตั้งเป็นผู้บัญชาการกรมกิจการทหาร เรื่องนี้นากามูระมีบันทึกไว้ว่าเป็นความตั้งใจและเป็นส่วนหนึ่งของแผนการของอุเมสุกับชูกิยามาที่ต้องการปฏิรูปกองทัพรองการทหารเป็นหน่วยงานทางการทหารและการเมืองที่สำคัญของฝ่ายทหาร มีหน้าที่ควบคุมและประสานงานการทหาร การดำเนินนโยบายและการงบประมาณอย่างเป็นอันหนึ่งอันเดียว ในแผนของอุเมสุและชูกิยามานั้น นากามูระกล่าวว่าเขาทั้งสองต้องการแยกส่วนต่าง ๆ ภายในกรมกิจการทหารออกจากกันเพื่อให้เกิดการตรวจสอบและถูกควบคุมได้ แต่แผนการนั้นก็ต้องล้มเหลว เพราะว่ามีเปลี่ยนแปลงคณะรัฐมนตรี และนายกรัฐมนตรีคนใหม่คือฟูมิมารุ โคโนเอะ ได้เลือกอิตากากิเป็นรัฐมนตรีกระทรวงกลาโหม

สถานการณ์ซึ่งเปลี่ยนแปลงไปในตอนนั้นจะไม่ผลดีต่อนากามูระมากนัก แต่เนื่องด้วยเหตุการณ์การสู้รบภายนอกประเทศเป็นไปอย่างรุนแรง เขาจึงถูกขอร้องให้ดำรงตำแหน่งผู้บัญชาการกรมกิจการทหารดังกล่าวต่อไปอีกระยะหนึ่ง ถัดมาถูกย้ายไปเป็นผู้บัญชาการกรมยุทธการทหาร ซึ่งมีความสำคัญน้อยกว่ากรมกิจการทหารเป็นอย่างมาก แต่เนื่องด้วยความสัมพันธ์ที่เข้าใจว่าเขายังคงมีอยู่กับอีกสายหนึ่ง เขาจึงได้รับแต่งตั้งเป็นผู้บัญชาการกองทัพบกที่ 5 มียศพลโท เขานำทหารบุกเข้าไปในคอนหนือของอินโดจีน-ฝรั่งเศสในปลายปี พ.ศ. 2483 แต่กระนั้นก็ตามโชคชะตาของเขาจะไม่ดีเลย มีความผิดพลาดเกิดขึ้นคือในการประสานงานการเจรจากับฝรั่งเศสนั้นประสบความสำเร็จ แต่มีการสู้รบอย่างรุนแรงเกิดขึ้นในเขตกลางตอนเป็นเวลาสามวัน ความผิดพลาดนี้มีผลให้นายพลนากามูระถูกย้ายกลับไปเป็นผู้บัญชาการกองทัพบกเมืองนาโกยา ที่บ้านเกิดของเขา ชีวิตทางการทหารของนายพลนากามูระจะจบเพียงแค่นั้น แต่ความผันผวนก็เกิดขึ้นอีกเพราะว่าโตโจก้าวจากตำแหน่งรัฐมนตรีกระทรวงกลาโหมขึ้นดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี นายพลนากามูระถูกย้ายไปดำรงตำแหน่งผู้บัญชาการกรมสารวัตรทหารในปลายปี พ.ศ. 2484 นี่เป็นตำแหน่งทางการทหารสุดท้ายก่อนที่จะเขาจะย้ายมาเป็นแม่ทัพประจำประเทศไทย ในฐานะผู้บัญชาการกรมสารวัตรทหารของนากามูระนั้น กล่าวกันว่าเขาได้ทำหน้าที่ประสานงานและสร้างความร่วมมือในระหว่างกลุ่มทหารต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดี และนากามูระก็มีชื่อเสียงว่าเป็นผู้เดินทางสายกลาง มากกว่าจะเป็นผู้นิยมโตโจ หรือฝ่ายตรงข้ามกับโตโจในทางใดทางหนึ่ง

ในเดือนธันวาคม พ.ศ. 2484 สงครามมหาเอเชียบูรพาได้เกิดขึ้น นายพลโทนากามูระดำรงตำแหน่งผู้บัญชาการกรมสารวัตรทหารอยู่ภายในประเทศญี่ปุ่นมาตลอด ไม่ได้โยกย้ายไปไหน คราวจนได้รับแต่งตั้งเป็นแม่ทัพประจำประเทศไทยในต้นปี พ.ศ. 2486

(2)

อาเคโตะ นากามูระได้กล่าวถึงสาเหตุที่เขาได้รับแต่งตั้งให้มาดำรงตำแหน่งแม่ทัพประจำประเทศไทยไว้อย่างน่าสนใจ คำอธิบายของเขาแสดงฐานะความสัมพันธ์ของเขากับนายกรัฐมนตรีโดโจ และแสดงฐานะความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับญี่ปุ่นในยามสงครามไว้ด้วย ในประการแรก เขากล่าวว่าโดโจเป็นคนสำคัญในการตัดสินใจและชักนำให้เขามาสมัครประเทศไทย โดโจได้กล่าวกับเขาด้วยวาจาครั้งแรกในงานเลี้ยงวันปีใหม่ พ.ศ. 2486 โดยบอกว่าการแต่งตั้งแม่ทัพประจำประเทศไทยมีความสำคัญมาก สมเด็จพระจักรพรรดิทรงให้ความสนพระทัยเป็นพิเศษ และนากามูระเป็นผู้มีความเหมาะสมกับตำแหน่งนี้ เพื่อรักษาความสัมพันธ์และการดำเนินนโยบายซึ่งมีลักษณะเฉพาะของญี่ปุ่นต่อไทย นากามูระถึงกับเอ่ยวาจาซึ่งไม่ปกติต่อโดโจว่าเขาจะมาประเทศไทยเหมือนกับ “พระโพธิสัตว์” คำนี้ในความหมายทางพุทธศาสนาหมายถึงผู้มีใจโอบอ้อมอารีมากที่สุด โดยมีความหมายแฝงรวมอยู่ด้วยว่าเป็นผู้ให้ความช่วยเหลือ และทำการปลดปล่อยผู้คนให้พ้นทุกข์ ซึ่งในที่นี้คือเอกของระบบอาณานิคมตะวันตกซึ่งกดขี่ชาวเอเชียอยู่

ในอันที่จริง นากามูระกล่าวว่าเขาได้คาดการณ์ล่วงหน้าได้แล้วว่าคงมีการเปลี่ยนแปลงตำแหน่งผู้บัญชาการทหารในต้นปี พ.ศ. 2486 กล่าวคือ ในปลายปี พ.ศ. 2485 มีการประชุมในระดับผู้บัญชาการ ซึ่งตัวเขาเองในฐานะผู้บัญชาการกรมสารวัตรทหารก็ได้เข้าร่วมด้วย ข่าวสารที่แจ้งให้ที่ประชุมทราบแสดงฐานะความสัมพันธ์อันอ่อนแอระหว่างญี่ปุ่นกับไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเหตุการณ์ที่ฝ่ายญี่ปุ่นไม่คาดคิดว่าชาวบ้านและพระสงฆ์ไทยจะรวมตัวกันทำร้ายทหารญี่ปุ่น ซึ่งเรียกกันว่าเหตุการณ์บ้านโป่ง เดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2485 รวมทั้งฐานะอันไม่น่าไว้วางใจในอินโดจีน-ฝรั่งเศส ทางออกของเรื่องนี้คือ การแต่งตั้งตำแหน่งแม่ทัพญี่ปุ่นประจำในทั้งสองเขต ในเขตอินโดจีน-ฝรั่งเศสแม่ทัพญี่ปุ่นคือ พล.ท. คาซุโมโตะ

มาจิจิ และในเขตประเทศไทยคือ พล.ท. อาเคโตะ นากามูระ แต่อย่างไรก็ดีฐานะของแม่ทัพญี่ปุ่นในสองเขตนั้นมีความแตกต่างกันมาก ซึ่งขอมุ่งกล่าวในที่นี้

อีกประการหนึ่ง ในช่วงก่อนมีการแต่งตั้งแม่ทัพประจำประเทศไทยเล็กน้อย คือในเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2485 รัฐบาลญี่ปุ่นได้จัดตั้งกระทรวงกิจการมหาเอเชียบูรพาขึ้น ทำหน้าที่ติดต่อกับประเทศต่าง ๆ ในเอเชีย รวมทั้งประเทศไทย มีการแบ่งหน่วยงานเป็น 4 กรม ได้แก่ กรมกลาง กรมกิจการแมนจูว่ กรมกิจการจีน และกรมกิจการด้านทิศใต้ ซึ่งเป็นกรมที่รับผิดชอบในกิจการด้านไทย ในการจัดตั้งกระทรวงกิจการมหาเอเชียบูรพาขึ้น เป็นการแน่นอนว่าฝ่ายไทยไม่พอใจ ฝ่ายญี่ปุ่นเองก็รับรู้ และโดโจซึ่งเป็นผู้นำทางความคิดคนสำคัญในการจัดตั้งกระทรวงดังกล่าว ก็คาดหวังกอยู่ว่าการปฏิบัติจะเป็นพิเศษต่อไทย แม้จะอยู่ในกรอบของแนวคิดวงศไพบูลย์มหาเอเชียบูรพาก็ตาม คงจะช่วยให้ความสัมพันธ์ระหว่างญี่ปุ่นกับไทยดำเนินไปได้อย่างราบรื่น เรื่องการปฏิบัติเป็นพิเศษและความคาดหวังกของนายกรัฐมนตรีโดโจนี้ จะได้กล่าวต่อไป และจะเห็นต่อไปข้างหน้าด้วยว่าฝ่ายญี่ปุ่นคาดการณ์เรื่องการสนองตอบของฝ่ายไทยผิดพลาด

ฐานะของนายพลนากามูระนั้นจึงมีลักษณะเฉพาะในแง่ที่ว่า เขามีความสัมพันธ์อันดีกับระดับผู้นำที่กรุงโตเกียว โดยมีการกิจพิเศษเพื่อรักษาสัญญาสัมพันธ์มิตรญี่ปุ่น-ไทยให้ยืนยาวต่อไป ในสถานการณ์ที่ฝ่ายญี่ปุ่นเองตระหนักว่าสัมพันธ์มิตรญี่ปุ่น-ไทยมีความเปราะบางอยู่มาก พิจารณาได้จากเหตุการณ์ที่บ้านโป่ง พ.ศ. 2485 และปฏิกิริยาของไทยต่อการจัดตั้งกระทรวงกิจการมหาเอเชียบูรพาเป็นตัวอย่างสำคัญ

นอกจากนี้ ข้อมูลข่าวสารซึ่งฝ่ายนำทางทหารของญี่ปุ่นรับรู้กันอยู่ที่โตเกียวนั้น ระบุว่าฝ่ายไทยเข้าร่วมเป็นสัมพันธ์มิตรกับญี่ปุ่นด้วยการตัดสินใจอย่างเด็ดขาดของจอมพล ป. พิบูลสงครามตามลำพัง มากกว่าจะเป็นความเห็นพ้องต้องกันของผู้นำและประชา-

ชนชาวไทย ความรู้สึกโดยทั่วไปของคนไทยต่อญี่ปุ่น นั้นเป็นไปในทางลบมากกว่าจะให้อารมณ์ดีเพราะว่าไทย เป็นชาติเอกราช ไม่เคยมีชาวต่างชาติเข้ามายึดครอง ชุมนุมอยู่ภายในประเทศ เรื่องนี้รองเสนาธิการทหารบก คือ พล.ท. โมริตะเกะ ทานาเบะได้กล่าวกับ นายพลนาการูระโดยตรง และด้วยเหตุนี้ทางกองบัญชาการทหารสูงสุดที่โตเกียวจึงกำหนดให้นายพล นาการูระเดินทางมารับตำแหน่งในประเทศไทย โดยมีลูกน้องที่แท้จริงเพียงคนเดียว เป็นนายทหารเสนาธิการ ชื่อ พ.ท. คิโยจิ คิซึนามิ

อย่างไรก็ดี ฐานะของกองทัพญี่ปุ่นประจำประเทศไทย ซึ่งมีชื่อฟังดูใหญ่โตนั้น มีระบบการบังคับบัญชาและการเปลี่ยนแปลงฐานะทางการทหารอย่างค่อนข้างซับซ้อนตามสถานการณ์สงคราม ทางหนึ่ง กองทัพประจำประเทศไทยขึ้นตรงต่อกองบัญชาการภาคพื้นทิศใต้ ซึ่งระยะแรกตั้งอยู่ที่สิงคโปร์ ถัดมา ย้ายไปอยู่ที่มะนิลา และในระยะสุดท้ายของสงครามได้ ย้ายไปอยู่ที่ไช่จ๋อง ที่กองบัญชาการนี้มีแม่ทัพใหญ่ชื่อ จอมพลฮิโสะกิ เทราอุจิ ในอีกทางหนึ่ง กองทัพประจำประเทศไทยก็ขึ้นตรงต่อกองบัญชาการสูงสุดที่กรุงโตเกียว ซึ่งตามสายการบังคับบัญชาทางการทหารต้องเป็นไปตามลำดับขั้นคือเรื่องต่าง ๆ ต้องผ่านกองทัพใหญ่ภาคพื้นทิศใต้ที่สิงคโปร์ก่อน แต่เนื่องจากผู้นำทางการทหารที่โตเกียวคือ พลเอกอิเดกิ โตโจนั้น มีแนวทางการดำเนินนโยบายความสัมพันธ์เป็นพิเศษต่อไทย จึงมีทางลัดขั้นตอนต่าง ๆ ได้มาก กองบัญชาการทหารทั้งสองแห่งมีวิถีคิดต่อไทยแตกต่างกันอย่างเห็นได้ชัด กล่าวคือ กองบัญชาการภาคพื้นทิศใต้ที่สิงคโปร์ คิดในแง่ของการปฏิบัติการทางการทหารเป็นสำคัญ ในขณะที่กองบัญชาการสูงสุดที่โตเกียวกิดในเชิงของการเมืองระหว่างประเทศ และพิจารณาประเทศไทยในแงุ่มที่กว้างกว่าในฐานะที่เป็นตัวอย่างของประเทศสัมพันธ์มิตรของญี่ปุ่นในวงศัพทมูลวิทยาเอเชียบูรพาทั้งหมด

จอมพลเทราอุจิ แห่งกองทัพใหญ่ภาคพื้นทิศใต้ นั้นกล่าวกันว่าเขาไม่อาจลืมเหตุการณ์การยกพลขึ้น

บกผ่านประเทศไทยในวันที่ 8 ธันวาคม พ.ศ. 2484 ได้เลย ฝ่ายทหารญี่ปุ่นในคราวนั้นคาดคิดว่าฝ่ายไทยได้ตัดสินใจให้ความร่วมมือด้วยแล้ว คงไม่มีการต่อต้านจากฝ่ายไทย แต่การณ์กลับเป็นตรงกันข้าม ฝ่ายทหารญี่ปุ่นซึ่งยกพลขึ้นบกโดยมีธงชาติไทยและญี่ปุ่นร่วมนำขบวนนั้นถูกฝ่ายไทยต่อต้าน ฝ่ายญี่ปุ่นเสียชีวิตสองร้อยกว่าคน ในขณะที่ฝ่ายไทยเสียชีวิตไปประมาณร้อยคนเศษ ความรู้สึกของฝ่ายญี่ปุ่นโดยเฉพาะที่กองบัญชาการภาคพื้นทิศใต้ นั้นพิจารณาประเทศไทยในทางลบ จึงมีนโยบายต่อไทยอย่างเข้มงวดในหลายกรณี ตรงกันข้ามกับกองบัญชาการทหารสูงสุดที่โตเกียว ซึ่งมีนโยบายผ่อนปรนต่อไทยมากกว่า นายพลอาเคเระ นาการูระ แม่ทัพประจำประเทศไทยเองได้ก้าวเข้ามาเป็นตัวกลางในความสัมพันธ์ ที่ทั้งประธานและขัดแย้งกันอยู่บ้างในระหว่างผู้นำทางการทหารของญี่ปุ่นสองฝ่ายดังกล่าวนี้

กล่าวโดยย่อ กองทัพประจำประเทศไทย มีพัฒนาการดังนี้ คือ ในตลอดปี พ.ศ. 2486 กองทัพประจำประเทศไทยทำหน้าที่ด้านการประสานงาน และส่งกำลังบำรุงให้กับกองทัพสู้รบในเขตแนวหน้า จึงมีกองทหารที่อยู่ในบังคับบัญชาเพียง 1 กองพัน อย่างไรก็ตามในเขตกรุงเทพฯ ยังมีกองสารวัตรทหาร และกองร้อยพิเศษอื่น ๆ อยู่อีก 4 กองร้อย แต่ก็ขึ้นกับกองบัญชาการใหญ่ภาคพื้นทิศใต้ที่สิงคโปร์ ถัดมาในเดือนมกราคม พ.ศ. 2487 มีการรวมพลจัดตั้งกองพลน้อยที่ 29 ขึ้นในเขตประเทศไทย ประกอบไปด้วยกองพันทหารราบอิสระ 5 กองพัน นับเป็นเวลาที่แท้จริงที่กองทัพประจำประเทศไทยมีสมรรถภาพในการสู้รบ และต่อมาในเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2488 กองพลน้อยที่ 39 ได้ถูกยุบโดยจัดตั้งใหม่เป็นกองทัพอากาศที่ 18 ควบคุมกองทัพอากาศที่ 15 กับอีก 5 กองพล มีกำลังพลรวมทั้งสิ้น 117,750 คน จำนวนทหารญี่ปุ่นแสนคนเศษนี้นับได้ว่าไม่ใช่จำนวนที่น้อยเลย เป็นทหารที่มีประสบการณ์การสู้รบคนละหลายปี เมื่อเปรียบเทียบกับจำนวนทหารไทยทั้งหมด ซึ่งส่วนใหญ่เป็นทหารเกณฑ์ และมีจำนวนใกล้เคียงกันแล้ว ก็เป็นที่คาดคิดว่า

ฝ่ายทหารญี่ปุ่นน่าจะได้เปรียบมากกว่า อย่างไรก็ดี ฉากปิดสงครามในเขตประเทศไทยก็จะมีลักษณะพิเศษ เช่นเดียวกับฉากเปิดสงคราม คือ ไม่ได้มีการสู้รบนองเลือดในที่ใด ๆ ส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากการตัดสินใจของนายพลโทอาเคโตะ นากามูระรวมอยู่ด้วย ไม่ใช่การตัดสินใจของฝ่ายไทยหรือฝ่ายสัมพันธมิตรเพียงข้างเดียว

การบังคับบัญชาในส่วนที่มักกล่าวกันว่าสำคัญมาก คงได้แก่กองบัญชาการรถไฟ ซึ่งควบคุมการสร้างทางรถไฟสายไทย-พม่า เรื่องนี้นากามูระได้กล่าวไว้ว่า แผนการสร้างทางรถไฟถูกกำหนดขึ้นตามสถานการณ์สงครามในเมื่อการส่งกำลังบำรุงทางทะเลไปยังร่างกุ้งนั้นถูกจำกัดอย่างมาก ในเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2485 ได้กำหนดแผนการสร้างทางรถไฟให้แล้วเสร็จก่อนสิ้นปี พ.ศ. 2486 ในช่วงแรกของการก่อสร้างคือก่อนเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2486 กองรถไฟสังกัดอยู่กับกองทัพประจำประเทศไทย แต่ในเดือนกุมภาพันธ์ซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงกำหนดการใหม่ให้เส้นทางรถไฟแล้วเสร็จในเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2486 กองบัญชาการรถไฟได้ย้ายไปอยู่ภายใต้การควบคุมของกองทัพใหญ่ภาคพื้นทิศใต้ที่สิงคโปร์ จนกระทั่งสร้างทางรถไฟแล้วเสร็จ

การควบคุมเชลยศึกซึ่งถึงแม้จะมีกองควบคุมเชลยศึกแยกเป็นต่างหาก แต่ก็โยกย้ายไปตามสายการบังคับบัญชาของกองบัญชาการรถไฟเป็นสำคัญ และในท้ายที่สุดเมื่อสร้างเส้นทางรถไฟแล้วเสร็จ ทั้งเส้นทางรถไฟ และการควบคุมเชลยศึกได้ย้ายกลับมาอยู่ภายใต้การควบคุมดูแลของกองทัพประจำประเทศไทยอีกครั้งหนึ่ง เรื่องเหล่านี้เข้าใจว่าเป็นปัญหาที่อยู่ในส่วนลึกของจิตใจของนากามูระ เขาได้กล่าวถึงสถานการณ์บีบคั้นต่าง ๆ สภาพชีวิตความเป็นอยู่ที่ในที่จริงไม่แตกต่างกันมากนักระหว่างทหารญี่ปุ่นกับเชลยศึก การต่อต้าน คือดิ่ง และความอาฆาตแค้นของนายทหารอังกฤษบางคน ระบบการลงโทษของทหารญี่ปุ่นซึ่งลงโทษกันเองในกรณีที่ทหารญี่ปุ่นกระทำผิดต่อเชลยศึกและความพยายามของรองหัวหน้าเสนานิการกองทัพ

ภาคที่ 18 (คือกองทัพประจำประเทศไทยในระยะสุดท้ายของสงคราม) ที่ชื่อ พล.ท. ฮิโตะชิ ฮามาดะ ซึ่งมีหน้าที่ควบคุมดูแลเชลยศึกและได้ฆ่าตัวตายเมื่อวันที่ 16 กันยายน พ.ศ. 2488 หลังจากเผชิญกับข้อเรียกร้องและแรงบีบบังคับจากฝ่ายสัมพันธมิตรให้ส่งทหารญี่ปุ่นผู้มีหน้าที่เกี่ยวข้องกับการควบคุมเชลยศึกทั้งหมดไปให้ฝ่ายสัมพันธมิตรสอบสวนและลงโทษ

(3)

การเดินทางเข้ามารับตำแหน่งแม่ทัพประจำประเทศไทยของอาเคโตะ นากามูระได้รับการสนองตอบจากฝ่ายไทยอย่างเย็นชา กล่าวคือ เขาเดินทางถึงสนามบินดอนเมืองในวันที่ 21 มกราคม พ.ศ. 2486 โดยมีนายทหารระดับเสนานิการทหารคือ พล.ท. กักดี เกษสำลีไปต้อนรับ เขาได้ยื่นเสนอเรื่องขอเข้าพบจอมพล ป. พิบูลสงคราม แต่จอมพล ป. พิบูลสงครามนั้นเดินทางไปราชการในเขตภาคเหนือ ดังนั้นการเข้าพบจึงต้องเลื่อนออกไป ในงานเลี้ยงต้อนรับที่ทำเนียบสามัคคีชัยมีหลวงพรหมโยธีเป็นผู้ให้การต้อนรับแทน ครบจนถึงวันที่ 10 กุมภาพันธ์ เขาจึงได้มีโอกาสเข้าพบจอมพล ป. พิบูลสงครามเป็นครั้งแรก โดยที่ฝ่ายจอมพล ป. พิบูลสงครามเป็นผู้แจ้งกำหนดการเข้าพบมาให้ทราบ ไม่ใช่ฝ่ายแม่ทัพญี่ปุ่นจะกำหนดได้ตามใจชอบ ในตอนนี้นากามูระกล่าวถึงจอมพล ป. พิบูลสงครามเมื่อแรกพบไว้ว่า “จอมพล ป. พิบูลสงครามที่ข้าพเจ้าพบนั้นไม่เหมือนกับที่ข้าพเจ้านึกคิดเลยที่ข้าพเจ้านึกคตินั้นจอมพล ป. พิบูลสงครามมีลักษณะแบบทหาร แต่ที่ได้พบท่านเป็นนักการทูตซึ่งมีความนุ่มนวล สง่างามและสุขุมมากกว่า...”

พล.ท. นากามูระได้กล่าวถึงปัญหาความสัมพันธ์ไทย-ญี่ปุ่นว่ามีเรื่องสำคัญที่ต้องรีบเร่งแก้ไขโดยด่วนในช่วงต้นปี พ.ศ. 2486 นั้นว่ามีอยู่ 5 ประการ ได้แก่

หนึ่งปัญหาการชดใช้ค่าเสียหายต่าง ๆ ซึ่งกองทัพญี่ปุ่นได้ก่อไว้เมื่อเริ่มต้นสงครามมหาเอเชียบูรพา

สองคือปัญหาทรัพย์สินของฝ่ายอังกฤษและสัมพันธมิตรในประเทศไทย และในเรื่องนี้ผลประโยชน์ก่อนใหญ่คือไม้สัก มีการจัดตั้งกรมประสานงานสัมพันธมิตรไทย-ญี่ปุ่นขึ้นก็ด้วยมีเรื่องใหญ่ที่ต้องเจรจากัน ซึ่งก็คือเรื่องนี้ เขากล่าวว่า “ฝ่ายไทยเองได้ให้ความสำคัญในเรื่องนี้ ได้มีการตั้งกรมประสานงานไทย-ญี่ปุ่นขึ้น มี พ.อ. ไชย ประทีปเสน เป็นประธาน...”

สามได้แก่เหตุการณ์บ้านโป่ง ในเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2485 ชาวบ้านและพระสงฆ์ได้รวมตัวกันโจมตีทหารญี่ปุ่น ทหารญี่ปุ่นเสียชีวิตไปหลายคน เรื่องนี้ทางกองทัพใหญ่ภาคพื้นพิภพได้ถือว่าเป็นเรื่องสำคัญมาก ได้เรียกร้องให้ฝ่ายไทยลงโทษหัวหน้าอย่างหนักที่สุด ให้หาเรื่องขอฆ่า และให้ชดใช้ค่าเสียหายแก่ครอบครัวทหารญี่ปุ่นซึ่งเสียชีวิตไปรวม 8 หมื่นบาท นากามูระกล่าวว่าฝ่ายไทยมีท่าทีอดเอื้อนคือไม่ต้องการลงโทษชาวบ้านและพระสงฆ์ไทย เขาเองได้ทำหน้าที่เจรจากับระดับนำทางทหารของญี่ปุ่น จนสามารถแก้ไขปัญหาคือ ไม่มีการประหารชีวิตคนไทย มีการชดใช้ค่าเสียหาย 8 หมื่นบาท แต่ฝ่ายญี่ปุ่นก็นำเงินจำนวนนั้นชดใช้ให้กับครอบครัวชาวไทยซึ่งเสียชีวิตในวันเริ่มสงครามอีกต่อหนึ่ง สิ่งที่ย้ายไทยกระทำจริง ๆ จึงมีเพียงแต่การขอฆ่าต่อฝ่ายญี่ปุ่นเท่านั้น

สี่ คือ เรื่องการประพฤติดุปฏิบัติโดยทั่วไปของทหารญี่ปุ่น ซึ่งนากามูระกล่าวว่าทหารญี่ปุ่นชอบกระทำกันโดยไม่ตระหนักว่าเป็นเรื่องที่กระทบต่อจิตใจของคนไทยมาก ที่สำคัญได้แก่ การดบนหัว การนุ่งผ้าเตี่ยวผืนเดียว การยืนปัสสาวะเป็นแถวริมข้างทาง และที่สถานีรถไฟ เป็นต้น เขาได้ทำประกาศห้ามการประพฤติดุปฏิบัติในเรื่องต่าง ๆ หลายประการ และได้ทำคำชี้แจงในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมและประเพณีไทย เพื่อให้ทหารญี่ปุ่นเข้าใจและเปลี่ยนแปลงการประพฤติดุปฏิบัติเสียใหม่ให้เหมาะสม

ประการสุดท้าย ได้แก่ เรื่องอาวุธยุทโธปกรณ์ต่าง ๆ ซึ่งฝ่ายไทยเรียกร้องเอาจากฝ่ายญี่ปุ่นอยู่พอสมควร และฝ่ายญี่ปุ่นเองได้มอบให้แก่ไทยบ้าง แต่เข้าใจว่ามีจำนวนไม่มากนัก เพราะว่าฝ่ายญี่ปุ่นพิจารณา

ว่ากองทัพที่แนวหน้ามีความสำคัญสูงสุด

วันที่ 3 กรกฎาคม พ.ศ. 2486 พลเอกโตโจเดินทางมาประเทศไทยเป็นการพิเศษ เพื่อกระชับสัมพันธมิตรไทย-ญี่ปุ่น และเพื่อมอบรัฐฉานกับสี่รัฐมาลาโยให้แก่ไทย นากามูระกล่าวว่า การจัดงานเลี้ยงต้อนรับโตโจนั้นไม่ยากเท่ากับงานเลี้ยงต้อนรับจอมพล ป. พิบูลสงคราม ปัญหาใหญ่ที่สุดคือ จอมพล ป. พิบูลสงครามนั้นไม่รับประทานอาหารนอกบ้านและไม่รับประทานอาหารที่คนอื่นจัดทำให้ แม้แต่ในงานเลี้ยงที่บ้านพักของนายพลนากามูระ จอมพล ป. พิบูลสงครามก็นำอาหารติดตัวมาด้วย พฤติกรรมของจอมพล ป. พิบูลสงครามในเรื่องนี้เป็นที่ทราบกันโดยทั่วไป ไม่ได้เกิดมาจากความหวาดระแวงญี่ปุ่นเป็นการเฉพาะ ข้อที่น่าสังเกตซึ่งเกี่ยวเนื่องกัน คือ หลังจากที่ยอมพล ป. พิบูลสงครามพ้นจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรีไปแล้ว จอมพล ป. พิบูลสงครามมีท่าทีในเรื่องการกินอาหารผ่อนคลายน้อยลง นากามูระได้เคยเดินทางไปพบจอมพล ป. พิบูลสงครามที่ลพบุรี ในเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2487 เพื่อขอฆ่าจอมพล ป. พิบูลสงครามในฐานะผู้บัญชาการทหารสูงสุด ในเรื่องเหตุการณ์ระนอง ซึ่งฝ่ายญี่ปุ่นกระทำผิดพลาดต่อราษฎรและข้าราชการไทย ในคราวนั้นนากามูระนำอาหารติดตัวไปด้วยและไม่ได้คิดจะเชิญจอมพล ป. พิบูลสงครามรับประทานอาหาร แต่จอมพล ป. พิบูลสงครามด้วยท่าทีแบบสบาย ๆ เขาเอ่ยปากขอร่วมรับประทานอาหารกับนายพลนากามูระ

การมอบดินแดนรัฐฉานและสี่รัฐมาลาโยให้กับไทยนั้นเป็นนโยบายพิเศษทางการเมืองของผู้นำทางการเมืองที่โตเกียว ในขณะที่ผู้นำทางทหารที่กองทัพใหญ่ภาคพื้นพิภพได้นั้นไม่เห็นด้วยเลย ในวันประกาศมอบดินแดนให้ฝ่ายไทยนั้นกระทำอย่างทันทีทันใด ไม่ได้แจ้งเรื่องให้ฝ่ายไทยทราบล่วงหน้า ฝ่ายญี่ปุ่นในตอนนั้นต่างเตรียมออกเตรียมใจต้องการเห็นจอมพล ป. พิบูลสงครามยิ้มแย้มสักครั้งหนึ่ง แต่การณ์กลับเป็นตรงกันข้าม นากามูระกล่าวว่าจอมพล ป. พิบูลสงครามนั้นไม่ยิ้ม คนที่แสดงอาการตึงเครียดอย่างออกหน้าในวัน

พลเอกโคใจพบกับจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้แก่ หลวงวิจิตรวาทการ ซึ่งในขณะนั้นเข้าร่วมประชุมด้วย ในฐานะรัฐมนตรีกระทรวงการต่างประเทศ

เมื่อฝ่ายญี่ปุ่นได้ปฏิบัติอย่างเป็นพิเศษต่อไทย แล้ว สิ่งที่ฝ่ายญี่ปุ่นคาดหวังอย่างมากตามมากงไม่มีอะไรสำคัญไปกว่าความร่วมมืออย่างแข็งขันจากฝ่ายไทย ในต้นเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2486 ฝ่ายญี่ปุ่นมีกำหนดการประชุมร่วมวงศ์ไพบูลย์มหาเอเชียบูรพาที่กรุงโตเกียว ฝ่ายญี่ปุ่นในประเทศไทยทราบเรื่องนี้ตั้งแต่วันที่ ๑๐ กันยายน และได้เจรจาเชื้อเชิญจอมพล ป. พิบูลสงครามให้ไปร่วมประชุมด้วย ฝ่ายเอกอัครราชทูตทูตสุโขทัย และฝ่ายแม่ทัพญี่ปุ่นประจำประเทศไทย คือ อาเกโตะ นากามูระได้ผลัดเวียนกันไปพบจอมพล ป. พิบูลสงครามหลายครั้ง แต่ฝ่ายจอมพล ป. พิบูลสงครามนั้นตอบปฏิเสธอย่างเด็ดขาด นายพลนากามูระกล่าวว่า “ถ้าท่านจอมพลไม่ชอบนั่งเครื่องบิน ก็ จะจัดเรือมารับ หากกลัวว่าเรือจะมีอันตราย ก็ จะจัดเรือดำน้ำให้มาคุ้มกัน และตัวข้าพเจ้าจะติดตามท่านไปด้วย ข้าพเจ้าขอรับรองท่านถึงขนาดนี้ แต่ท่านก็ไม่ยอมรับคำเชิญ...” ในท้ายที่สุดจอมพล ป. พิบูลสงครามขอส่งพระองค์เจ้าวรรณไวทยากร วรวรรณไปเข้าประชุมแทน และเอกอัครราชทูตญี่ปุ่นประจำประเทศไทยชื่อทูตสุโขทัยต้องยื่นใบลาออก เพราะว่าปฏิบัติราชการล้มเหลวที่ไม่อาจเจรจาเชิญจอมพล ป. พิบูลสงครามให้ไปเข้าร่วมประชุมได้

ข้อสังเกตของนายพลนากามูระในเรื่องจอมพล ป. พิบูลสงครามไม่ไปเข้าร่วมประชุมวงศ์ไพบูลย์มหาเอเชียบูรพาที่โตเกียวนั้นมีความน่าสนใจ และเป็นทัศนะหนึ่งซึ่งแตกต่างจากทัศนะเดิม ๆ ที่ทราบกันมากล่าวคือ ในทัศนะเดิม ๆ นั้น กล่าวเป็นสองทาง คือ หนึ่ง จอมพล ป. พิบูลสงครามกลัวว่าญี่ปุ่นจะลอบทำร้าย ซึ่งอาจเป็นไปได้ในรูปของการเกิดอุบัติเหตุ และสองคือจอมพล ป. พิบูลสงครามนั้นมีแนวทางของตนเองในการต่อต้านญี่ปุ่นอยู่ด้วย และในโอกาสนั้นถือเป็นเวลาอันสมควรที่จะแสดงให้ฝ่ายญี่ปุ่นได้รับรู้ ทั้งสองแนว

ความเห็นข้างต้นเป็นที่กล่าวกันมาแล้ว แต่ว่าใครจะเชื่อสายใดก็จะมีข้อวินิจฉัยยืนยันกันต่อ ๆ มาไปตามทางของสายความเห็นนั้น อย่างไรก็ตามในเรื่องนี้นายพลนากามูระกลับมีข้อวินิจฉัยแตกต่างออกไป เขามีความเห็นว่าการทะยานขึ้นมาของฝ่ายต่อต้านญี่ปุ่นภายในประเทศไทยต่างหาก เป็นสาเหตุที่แท้จริงที่ทำให้เขา “ไม่สามารถไปร่วมประชุมได้” การเดินทางออกไปนอกประเทศในยามที่การเมืองภายในแบ่งออกเป็น ส่วน ๆ เลี้ยว ๆ และไม่รู้ชัดว่าใครอยู่กับกลุ่มใดนั้น น่าอันตรายยิ่งสำหรับตัวจอมพล ป. พิบูลสงครามเอง น่ากลัวมากกว่าฝ่ายญี่ปุ่นซึ่งต้องการตัวจอมพล ป. พิบูลสงครามไปแสดงอวดในที่ประชุมวงศ์ไพบูลย์มหาเอเชียบูรพาเสียอีก

เหตุการณ์สำคัญซึ่งเป็นเครื่องบ่งชี้ความผันผวนในอำนาจทางการเมืองภายในของไทย ได้แก่ การจับกุมตัวนายวิน ปานะนนท์ในปลายปี พ.ศ. 2486 เราทราบว่านายวิน ปานะนนท์ได้เสียชีวิตในขณะที่ถูกคุมขังในวันที่ 21 พฤษภาคม พ.ศ. 2487 และนากามูระได้ให้รายละเอียดว่าเขาถูกคุมขังอยู่ราวครึ่งปีเศษ และกำลังถูกสอบสวนในข้อหาทำความผิดทางกฎหมายเกี่ยวกับการค้าทองคำ โดยที่ฝ่ายญี่ปุ่นได้พากเพียรขอร้องต่อฝ่ายไทยให้ปฏิบัติกับนายวิน ปานะนนท์อย่างมีเมตตาธรรม นายวิน ปานะนนท์นี้เป็นผู้ที่มิมีบทบาทอย่างมากในการติดต่อเชื่อมโยงกับฝ่ายญี่ปุ่นเป็นหัวหน้าคณะทูตเศรษฐกิจไทยไปเจรจากับเศรษฐกิจและการคลังกับฝ่ายญี่ปุ่นในปี พ.ศ. 2485 เป็นผู้ช่วยเหลือและสนับสนุนแนวนโยบายเศรษฐกิจชาตินิยมอย่างแข็งขันในกลุ่มของจอมพล ป. พิบูลสงคราม และเขาเป็นสมาชิกคนหนึ่งของคณะราษฎรด้วย ในทัศนะของนากามูระนั้นการจับกุมตัวนายวิน ปานะนนท์เป็นแผนของ พล.ต.อ. อุดล อุดลเดชจรัส อธิบดีกรมตำรวจ การจับกุมรวมไปจนถึงการเสียชีวิตของนายวิน ปานะนนท์ แสดงให้เห็นว่ากลุ่มนิคมอังกฤษและสหรัฐอเมริกาไม่มีกำลังเข้มแข็ง ฝ่ายจอมพล ป. พิบูลสงครามเองต้องเผชิญหน้ากับการแยกตัวเคลื่อนไหว

ไหวของบุคคลไปตามกลุ่มต่าง ๆ นากามูระจึงมีความเห็นว่าจอมพล ป. พิบูลสงครามนั้น อันที่จริงไม่ได้มีอำนาจที่เข้มแข็งเด็ดขาดแต่อย่างใด การที่จอมพล ป. พิบูลสงครามไม่ไปประชุมวงศัโพบูลย์มหาเอเชียบูรพานั้น อาจพิจารณาได้หลายเหตุผล แต่เหตุผลหลักคือ เขาไม่สามารถไปจากประเทศไทยได้

เมื่อนายวนิช ปานะนนท์ต้องเสียชีวิตไปนั้น ฝ่ายไทยมีประกาศอย่างเป็นทางการว่านายวนิชฆ่าตัวตาย แต่เรื่องนี้ฝ่ายญี่ปุ่นไม่มีใครเชื่อ จึงได้ยื่นเรื่องขอเข้าร่วมทำการสอบสวน อย่างไรก็ดี ปัญหาที่ได้จบลงอย่างง่าย ๆ นากามูระกล่าวว่า เรื่องจบลงโดยที่ฝ่ายครอบครัวของนายวนิช คือหลวงสินธุ์สงครามชัย ในฐานะเป็นพี่เขยของนายวนิชได้มีหนังสือตอบทุกฝ่ายว่าทางครอบครัวของนายวนิชไม่มีอะไรคิดใจ และไม่มี ความประสงค์ให้มีการพิสูจน์ความจริงใด ๆ เพิ่มเติม

(4)

เรื่องยุ่งยากต่อการทำความเข้าใจอย่างมากในประการต่อไป ได้แก่ ปัญหาสถานะและจุดยืนของกลุ่มการเมืองต่าง ๆ นากามูระได้กล่าวถึงผู้นำกลุ่มการเมืองอื่น ๆ ในฐานะที่เป็น “ผู้ควบคุมหัวใจนโยบายของประเทศไทย” ในยามที่สถานการณ์มีความละเอียดอ่อนและคับขันไว้ว่ามีอยู่ด้วยกันสามคน คือ ปรีดี พนมยงค์ ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช และ พล.ต.อ. อุดล อุดลเดชจรัส

นากามูระนั้นได้พบกับปรีดี พนมยงค์ เพียง 3 ครั้ง ภาพของปรีดี พนมยงค์ในทัศนะของนากามูระนั้นเป็นผู้ที่มีความยุติธรรม รอบคอบ สุขุม แต่ก็ค่อนข้างนิยมพิธีการซึ่งดูใหญ่โต มีบารมี และเคร่งขรึม เขาเปรียบเทียบกับปรีดี พนมยงค์ว่าเป็นอีโรบูมิ โอโต ผู้นำพลเรือนคนสำคัญของญี่ปุ่นในช่วงของการปฏิรูปสมัยเมจิ แน่แน่นอนว่าฝ่ายญี่ปุ่นมีข้อมูลพื้นฐานมาตั้งแต่ต้นว่าปรีดี พนมยงค์นั้นเป็นหัวหน้าใหญ่ของผู้นิยมอังกฤษและสหรัฐอเมริกาของไทย แต่ปรีดี พนมยงค์ในตอนนั้นก็มีฐานะสูงสุดเกินกว่าที่ฝ่ายญี่ปุ่นจะแตะต้องหรือเฝ้าดูอย่างใกล้ชิดได้ กระนั้นก็ตามนากามูระ

เองมีข้อวินิจฉัยว่า ปรีดี พนมยงค์คงหลีกเลี่ยงการเป็นศัตรูอย่างเผชิญหน้ากับฝ่ายญี่ปุ่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในตราบดที่ฝ่ายญี่ปุ่นไม่เริ่มการปฏิบัติอย่างไร้ความยุติธรรมขึ้นก่อน

ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมชเป็นอีกผู้หนึ่งซึ่งมีบทบาทสำคัญในช่วงเวลานั้น แต่เนื่องด้วยเขาอยู่นอกประเทศ การปฏิบัติงานจึงเป็นไปได้แต่เพียงการส่งกองกำลังแนวที่ห้าเข้ามา และปฏิบัติการโฆษณาชวนเชื่อทางวิทยุกระจายเสียง ซึ่งนากามูระยอมรับว่าเขตแดนของประเทศไทยนั้นมีความกว้างใหญ่ เกินกว่าที่กำลังของกองทัพประจำประเทศไทย ซึ่งมีอยู่เพียงเล็กน้อยจะตรวจตราตามลำพังได้ ความร่วมมือจากฝ่ายไทยถือว่ามีความสำคัญอย่างยิ่งและขาดไม่ได้ เรื่องนี้เกี่ยวข้องกับ พล.ต.อ. อุดลคงจะกล่าวต่อไปข้างหน้า

ในบันทึกของนากามูระ เขากล่าวแต่เพียงผ่าน ๆ ว่ามีการส่งแนวที่ห้าเข้ามาปฏิบัติการในเขตประเทศไทย และได้รับการคุ้มครองจากฝ่ายข้าราชการไทย ไม่มีการระบุชื่อผู้ปฏิบัติงาน “เสรีไทย” ผู้ใดในระดับล่างเลย หน่วยปฏิบัติการได้ค้นอีกหน่วยหนึ่งซึ่งรบกวนฝ่ายญี่ปุ่นและฝ่ายสารวัตรทหารญี่ปุ่นทำการปราบปรามอย่างจริงจังและได้ผล ได้แก่ หน่วยแนวที่ห้าของจีน ชะตากรรมของพวกจีนต่อต้านญี่ปุ่นในประเทศไทยดูท่าว่าไม่ค่อยจะดีนัก เพราะว่าฝ่ายข้าราชการไทยเองไม่ได้ให้ความคุ้มครองพวกเขา กลุ่มพ่อค้า สมาคมชาวจีนในเขตประเทศไทยเองก็มีแนวโน้มให้ความร่วมมือมากกว่าจะต่อต้านฝ่ายญี่ปุ่น

พล.ต.อ. อุดล อุดลเดชจรัส เป็นผู้นำคนสำคัญอีกคนหนึ่ง ซึ่งนากามูระกล่าวว่า “คนนี้เป็นคนที่เอาพฤติกรรมได้ยากมากที่สุดในการเมืองของไทย เท่าที่ข้าพเจ้าทราบนั้นไม่มีคนญี่ปุ่นคนใดได้พูดกับเขา และมีน้อยคนได้พบเห็นเขา ข้าพเจ้าเองได้เชิญเขามาร่วมงานเลี้ยงหลายครั้ง แต่เขาไม่มาเลยแม้แต่ครั้งเดียว เขามีบุคลิกพิเศษแบบนี้...” ในทัศนะของนากามูระนั้นอุดลเป็นผู้นิยมอังกฤษและสหรัฐอเมริกา เป็นผู้ริเริ่มการจับกุมนายวนิช ปานะนนท์ เป็นผู้ให้ความคุ้มครองฝ่ายแนวที่ห้าคนไทยจากนอกประเทศ อย่างไร

ก็ดีเขามีความใกล้ชิดอยู่กับจอมพล ป. พิบูลสงคราม อยู่มาก นากามูระจึงมีบทสรุปว่า “...แม้ว่าเขา (หมายถึงออคุ-ผู้อ้าง) จะเป็นตัวเชื่อมกับนายกพิบูล เขาก็มีอำนาจโดยตัวของเขาเองอยู่มาก...”

ฝ่ายญี่ปุ่นและจอมพล ป. พิบูลสงครามแม้ว่า จะมีความสัมพันธ์และมีปัญหาค่อกันอยู่ แต่ในสภาพแวดล้อมในขณะนั้นนากามูระพิจารณาว่าความขัดข้องภายในวงการเมืองของไทยถือเป็นเรื่องที่ละเอียดอ่อน และต้องระมัดระวังตัวยิ่ง โครงการย้ายเมืองหลวงไป เพชรบูรณ์ซึ่งประกาศอย่างเป็นทางการในเดือนมกราคม พ.ศ. 2487 นั้นเป็นที่กล่าวกันโดยทั่วไปว่า จอมพล ป. พิบูลสงครามต้องการทำให้หลบภัยจากญี่ปุ่น แต่นากามูระได้มีข้อสังเกตเพิ่มเติมว่า “มีพวกต้องการโค่นล้ม จอมพล ป. พิบูลสงครามโดยอาศัยกำลังญี่ปุ่นเป็น เครื่องมือ” เรื่องนี้เขากล่าวถึงสองครั้งในบันทึกของเขา โดยไม่ได้ให้รายละเอียดว่าใครเป็นใคร ดังนั้นเมืองหลวงใหม่จึงเป็นการเตรียมการแม้ว่าทำอย่างเร่งด่วนแต่ก็รอบคอบ

ในท้ายที่สุดจอมพล ป. พิบูลสงครามต้องลาออกในเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2487 เพราะว่าพระราชกำหนดเมืองหลวงใหม่ไม่ผ่านสภาผู้แทนราษฎร ข้อนี้เป็นเพียงสาเหตุโดยตรง ในขณะที่มีสาเหตุอื่น ๆ บีบบังคับสถานการณ์มาก่อนหน้านั้นแล้ว ในเหตุการณ์ตอนนี้แม่ทัพญี่ปุ่นมีความห่วงกังวลว่าจะเกิดการสู้รบกันภายในประเทศไทย เขาได้เดินทางไปพบพระยาพลพลยุทธนา ขอร้องให้ช่วยไกล่เกลี่ยศึกเดือนไม่ให้มีการใช้อาวุธต่อสู้กันในช่วงเวลาที่ตั้งเครียดนี้ ได้มีความเข้าใจผิดเกิดขึ้นในหน่วยทหารที่จังหวัดระนอง ซึ่งขึ้นต่อกองทัพมลายู ทหารญี่ปุ่นที่ระนองอ่านหนังสือคำสั่งและแจ้งข่าวในคอนกลางคืนอย่างไม่รอบคอบ เข้าใจว่ามีการสู้รบเกิดขึ้นในเขตกรุงเทพฯ แล้ว จึงเข้าโจมตีสถานที่ราชการของไทย ทำให้ประชาชนเสียชีวิตและบาดเจ็บไปหลายสิบคน

ถัดมาประเทศไทยมีรัฐบาลชุดใหม่ นำโดยนายควง อภัยวงศ์ รัฐบาลชุดนี้โดยเฉพาะตัวนายควง อภัยวงศ์นั้นมีความสัมพันธ์อันดีกับฝ่ายญี่ปุ่นมาก มี

งานเลี้ยงพบปะกันทุกเดือน ฝ่ายญี่ปุ่นมีข่าวลับใดซึ่งสามารถบอกได้ก็จะแจ้งให้ฝ่ายไทยทราบก่อน เช่น เรื่องทหารญี่ปุ่นเข้ายึดอำนาจอย่างเด็ดขาดและปลดอาวุธทหารในอินโดจีน และฝ่ายไทยได้แจ้งเรื่องคำประกาศที่ปอร์ตสคัมของฝ่ายสัมพันธมิตรให้ฝ่ายแม่ทัพญี่ปุ่นทราบก่อนใคร เป็นต้น

(5)

ฉากปิดสงครามมหาเอเชียบูรพาในเขตประเทศไทยเป็นไปอย่างราบรื่น นอกเหนือไปจากเหตุผลในเรื่องของการปฏิบัติของฝ่ายไทย และสัมพันธมิตรแล้ว เราคงต้องนับการปฏิบัติของฝ่ายญี่ปุ่นไว้ด้วย นากามูระในตอนท้ายสงคราม เขามีฐานะเป็นผู้บัญชาการกองทัพอากาศที่ 18 ได้จัดการควบคุมกองทหารเป็นอย่างดี ทหารญี่ปุ่นจำนวนแสนคนเศษได้ถูกควบคุมตัวให้เดินทางกลับประเทศญี่ปุ่นได้อย่างเรียบร้อย มีทหารหนีทัพเกิดขึ้นน้อยมาก ทหารหนีทัพในเขตประเทศไทยคนที่มียี่ห้อเสียงมากที่สุด ชื่อพันเอกมาซาโนบุ ทสึจิ

เรื่องสำคัญเรื่องหนึ่งซึ่งนากามูระบันทึกในเชิงเปรียบเทียบไว้ตอนสิ้นสุดสงครามคือ ปฏิกริยาจากประชาชนชาวไทย เพราะว่าปฏิกริยาจากประชาชนในเขตประเทศเพื่อนบ้านเอเชียอาคเนย์ต่อญี่ปุ่นนั้นเป็นไปในทางลบมาก ในเขตสิงคโปร์ซึ่งนากามูระต้องเดินทางไปร่วมพิธียอมจำนนด้วยนั้น ผู้ชนรวมตัวกันตะโกนคำทอและกรูกันจะเข้าทำร้ายทหารญี่ปุ่น ในเขตประเทศไทยนั้นเป็นไปในทางตรงกันข้าม นากามูระกล่าวถึงคุณชายผู้ให้กล้วยแก่ทหารญี่ปุ่น ข้าราชการซึ่งเลี้ยงน้ำชาแก่ทหารญี่ปุ่นเมื่อเดินแถวกันไปทำงาน ปรากฏการณ์เหล่านี้ควรได้รับการศึกษาในสภาพของบริบททางประวัติศาสตร์ มากกว่าการให้คำอธิบายในแง่ของธรรมชาติหรือเอกลักษณ์ของคน

ก่อนหน้าที่นากามูระจะเดินทางไปขึ้นศาลทหารที่โคเกียวนั้น เขาเป็นบุคคลหนึ่งซึ่งฝ่ายจอมพล ป. พิบูลสงครามใช้อย่างเพื่อต่อสู้ในศาลคดีอาชญากร

สงครามด้วย ทุนความของจอมพล ป. พิบูลสงคราม คือพระมณูภาณวิมลศาสตร์ได้เดินทางไปสอบปากคำนายพลนากามูระ ในตอนนี้เขาได้กล่าวถึงจอมพล ป. พิบูลสงครามไว้อย่างน่าสนใจว่า “...ท่านได้ให้ความร่วมมือตามการเรียกร้องของทหารญี่ปุ่นภายในขอบเขตที่จำเป็นตามหลักของสัมพันธมิตร ท่านได้แสดงให้เห็นอย่างองอาจว่าจะไม่ปฏิบัติเรื่องใด ๆ ที่กระทบกระเทือนต่อเอกราชและศักดิ์ศรีของประเทศ...”

นากามูระเดินทางออกจากประเทศไทยในวันที่ 30 มีนาคม พ.ศ. 2489 เพื่อไปขึ้นศาลทหารที่กรุงโตเกียว อย่างไรก็ตามในท้ายที่สุดเขาได้รับการปล่อยตัวให้พ้นข้อกล่าวหาต่าง ๆ เขามีชีวิตอย่างเป็นปกติสุขจนถึงแก่กรรมในวันที่ 12 กันยายน พ.ศ. 2509

(6)

นากามูระกล่าวว่าเขาได้พยายามเขียนบันทึกความจำของเขาอยู่หลายปีแต่ไม่สำเร็จจนกระทั่งเขามี

โอกาสกลับมาเยี่ยมเมืองไทยอีกครั้งหนึ่งในปี พ.ศ. 2498 ครั้งนั้นเป็นการมาเยือนตามคำเชิญของ พล.ต.อ. เผ่า ศรียานนท์ อธิบดีกรมตำรวจ เขามีโอกาสพบปะผู้คนต่าง ๆ เป็นจำนวนมาก ทั้งฝ่ายทหาร ตำรวจ ข้าราชการ นักการทูต และพ่อค้าชาวจีน คือโกศล สุนตะภูมิล จุรินทร์ ลำพำ และสหัส มหาคูณ ความสัมพันธ์กันระหว่างเขากับบุคคลฝ่ายต่าง ๆ ของไทยดังกล่าวน่าจะแสดงให้เห็นฐานะของไทยในยามสงครามได้ในส่วนหนึ่งด้วย

อดีตแม่ทัพญี่ปุ่นประจำประเทศไทยเขียนบันทึกความจำของเขาเสร็จในปี พ.ศ. 2501 และในฉบับพิมพ์ภาษาญี่ปุ่นนั้น จอมพล ป. พิบูลสงครามซึ่งในตอนนั้นต้องลี้ภัยการเมืองไปพำนักอยู่ในประเทศญี่ปุ่นได้เขียนคำนำของหนังสือให้ จอมพล ป. พิบูลสงครามเรียกนากามูระว่า “เพื่อนสนิท” และเขามั่นใจว่าสิ่งที่เขาได้ทำไปในยามสงครามนั้น ทำเพื่อชาติ สันติภาพ และหลักคำสอนของพุทธศาสนา

เอกสารอ้างอิง

ทวี วีระวงศ์เสรี, สัมพันธภาพระหว่างไทยกับญี่ปุ่น, กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, 2524.
 อาเคโตะ นากามูระ, ผู้บัญชาการชาวพุทธ-ความทรงจำสมัยประจำการในประเทศไทย, แปลจาก
 ไฮโดเคะ โนะ ชิเรอิ กัน โดยเอจิ มูราชิม่า และนครินทร์ เมฆไตรรัตน์

E. Bruce Reynolds, "General Nakamura Aketo--A Khaki-Clad Diplomat in War-time Thailand", **Thai-Japanese Relations in Historical Perspective**, eds. by Chaiwat Khamchoo and E. Bruce Reynolds. Bangkok : Institute of Asian Studies, Chulalongkorn University, 1988.

สำนักหอสมุด